

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA ZAMON TALABLARIGA MOS RAVISHDA TA'LIM-TARBIYA BERISH

Xadjayeva Baxriniso Sa'dullayevna
Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumani
45-sonli maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinflarda o'qitilayotgan ona tili o'qish darslari adabiyot fanining tarkibiy qismi hisoblanadi. Dasturlarning o'qish va nutq o'stirish bo'limida o'tkaziladigan mashg'ulotlar mazmuniga: o'quvchilarni to'g'ri, ravon, ma'lum darajadagi tezlik bilan ifodali o'qishga o'rgatish; bolaning ona Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqloq g'oyalarini ular ongiga singdirish kabi bilimlarni boyitish orqali o'quvchilarning bilim, ko'nikma malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi.

Kalit so'zlar: O'qish dasturi, ongli o'qish, aralash dars, o'qituvchi hikoyasi, ta'lim-tarbiya, qobiliyat, idrok

KIRISH

O'qish darslarini Davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog'lab o'tishi uning ta'sirchanligi ongli idrok etishlarini ta'minlaydi. O'qish va nutq o'stirishning ta'limiy tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo'yicha o'qish mazmunini o'qish ko'nikmalarining og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o'qish mashg'ulotlarining yozma nutq bilan bog'lanish kabi masalalar aniq kiritilgan.

O'qish darslari davomida o'quvchilar so'zdagi harflarni bir-biriga bog'lab yozish, so'z va gaplarni kichik hamda bosh harflarni alifbe kitobida berilgan tartibda yozishga o'rgatiladi. O'qish darslarida o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatishning, asosan ikki yo'li bor:

1. Dars jarayonida turli matn xarakteridan kelib chiqib, o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish;
2. O'qish darslari materiallariga berilgan soatlarni qisqartirish hisobiga maxsus ifodali o'qish dasturlari tashkil etish.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. To'g'ri o'qish. Birinchi sinfda jiddiy ahamiyat berish talab qilinadi. Har bir so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, eshitarli, talaffuz etilishiga erishish lozim.
2. Ongli o'qish. O'quvchi har bir gap, gapdagi so'z, so'zdagi bo'g'inlarni o'qish jarayonida uning ma'nosini tushunib o'qishi kerak.

3. Tez va ravon o'qish. Sekin yoki juda tez o'qish emas, balki gapirganday, o'rtacha tezlik sur'atiga amal qilinib, ham to'g'ri, ham ongli, ham sidirig'asiga ravon o'qishni ta'minlash zarur. Agar o'quvchi, labi labiga tegmay, haddan yashqari tez yoki aksincha sekin, tutilib o'qisa ko'r — ko'rona, ma'nosiga tushunmay qolishi mumkin. O'qish darslarning turlari:

- a) yaxshi bilim berish darsi;
- b) mustahkamlash darsi;
- v) nazorat darsi;
- g) aralash dars;
- d) takrorlash-umumlashtirish darsi o'qish.

Umumlashtiruvchi darsning o'ziga xos xususiyatlari maqsadi.

Umumlashtiruvchi o'qish darsi qurilishi jixatidan boshqa darslardan farqlanadi. Bunday darslar har bir sinfda 4-5 marta o'tkaziladi. Yangi dastur va metodik qo'llanmalarda tavsiya qilinganidek, har bir o'qish darsida o'qilgan asar haqidagi o'quvchilar tasavvuri va bilimini umumlashtiruvchi darsning qurilishi umumlashtirishning maqsadi va xarakteriga qarab belgilanadi. O'qishdan o'tkaziladigan umumlashtiruvchi dars o'quvchilar bilimini sistemaga solish, o'rganilganlarni takrorlab umumlashtirish maqsadiga xizmat qiladi. Umumlashtiruvchi dars, odatda, o'qish dasturidagi biror muhim mavzu yuzasidan o'tkaziladi. Umumlashtiruvchi dars dasturning butun bir bo'limini yakunlashga xizmat qilishi ham mumkin. Umumlashtiruvchi dars bolalar tasavvuri va tushunchalarini kengaytirishga yordam beradi; bunday darslarda o'quvchilar egallagan bilimlarining sinf va maktab jamoasi hayotida, har bir o'quvchi hayotidagi ahamiyatini tushunadilar. Bu darsda o'qituvchi bolalar bilimini boyitadigan qo'shimcha materiallar berishi ham mumkin. Umumlashtiruvchi darsda takrorlash ilgari o'qilganlarning mazmunini o'quvchilar yodida qayta tiklash emas, balki umumlashtiruvchi xarakterda bo'lishi, bolalar bilimini sistemalashtirishga, ayrim tasavvur va tushunchalarni tartibga solishga yordam berishi lozim. Shunday ekan, bunday darslar uchun kitobdan o'qilganlarga emas, balki bolalarning kuzatishlari natijasida bevosita idrok etilgan tabiatdagi fan va hodisalar, ijtimoiy hayot voqealari, shaxsiy tajribalari ham material bo'ladi. Maktab hayoti, oila va tabiatshunoslikka oid mavzuga bag'ishlangan umumlashtiruvchi darslarning vazifasi kitob materialini o'quvchilarning kuzatishlari, ekskursiyalardan olgan bilimlari bilan bog'lashdir. Umumlashtiruvchi darslarda ish turlari xilma-xil bo'lib, o'qilganlar, ko'rilgan-kechirilganlar yuzasidan suhbat, illyustrativ materiallar (rasmlar, misollar)ni ko'rsatish va tahlil qilish, o'quvchilarning ayrim asarlardan parchalar o'qishi, ekskursiya va kuzatishlar haqida bolalarning og'zaki hikoya qilishi kabilardan fodalaniladi. Umumlashtiruvchi dars uchun ish turi darsning aniq maqsadidan kelib chiqib ta'minlanadi. Umumlashtiruvchi darslarga, asosan, quyidagi pedagogik talablar qo'yiladi.

O'quvchilar dasturdagi muayyan mavzu ustida ishlab, o'qiganlari, ko'rgan, eshitgani, kuzatganlari haqida o'z fikr-mulohazalarini dalil va erkin aytish imkoniyatlariga ega bo'lsinlar. Masalan, ma'lum bir mavzuni yakunlab o'tkazilgan umumlashtiruvchi darsda bolalar kitobdan shu mavzuga oid o'qigan hikoya va maqolalardan qaysi biri qiziqarliroq ekanini, shuningdek, biror hikoya yoki maqoladagi qatnashuvchi shaxslar, ularning xulq-atvorlari haqida o'z fikrlarini aytadilar, zarur bo'lsa, o'qilgan asar mazmunini qisqa bayon qiladilar. Agar mavzuni o'rganish jarayonida o'quvchilar bilan ekskursiya o'tkazilgan bo'lsa, ular ekskursiyadan ko'rganlaridan nimalar qiziqarli bo'lganini, qaysilari kuchli taassurot qoldirganini aytib berishlariga o'qituvchi yordam beradi. Bular o'quvchilar tafakkurini faollashtiradi, ularni faol fikrlashga o'rgatadi, o'stiruvchi ta'limning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. O'qish kitoblarida berilgan savol va topshiriqlar bolalar qiziqishiga yaqin, ularning yosh xususiyatiga mos, shuning uchun ular yuzasidan bolalar to'g'ri yakun va umumiy xulosa chiqara oladilar. Mustaqil xulosa chiqarish tarbiyalovchi ta'limda muhim ahamiyatga ega. Umumlashtiruvchi darsning muvaffaqiyati unga o'qituvchining qanday tayyorgarlik ko'rishiga bog'liq. Bunday darsda juda ko'p material yuzasidan umumiy xulosa chiqarishni rejalashtirib bo'lmaydi; bu darsda ko'p material yuklash o'quvchilar diqqatini chalg'itadi; idrok etish qobiliyatlarini pasaytiradi va faol fikrlashlariga xalal beradi. O'qituvchi umumlashtiruvchi darsda o'quvchilardan nimalarni so'rashini, biror narsaga oid yana nimalarni umumlashtirishini belgilab oladi; darsning maqsadi haqida o'ylab, bolalar tafakkuri va faoliyatini faollashtirishga ta'sir etadigan ish shakllaridan foydalanishni rejalashtiradi.

Umumlashtiruvchi darsni dasturdagi har bir mavzu o'rganilgandan so'ng o'tkazish shart emas. Uni faqat muhim va katta bo'lim materiallari o'rganilgandan keyin o'tkazish kifoya. Umumlashtiruvchi darslarda ko'rgazma qo'llanmalar, savol va topshiriqlar, ekskursiya, kuzatish, uchrashuv va suhbat materiallaridan mavzularni o'rganish davridagidek foydalanish tavsiya etilmaydi. Umumlashtiruvchi dars oldiga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchi kundalik mashg'ulotlarda foydalanilgan juda ko'p materiallardan har bir mavzu uchun muhim va xarakterlilarini tanlashi, o'quvchilar mustaqil xulosa chiqara olishlariga va o'z fikr-mulohazalarini bayon etishlariga imkon yaratib berishlari zarur. Buning uchun o'quvchilar o'zlarining ekskursiya va kuzatish vaqtida yozgan xotiralarini (agar bo'lsa) o'qib chiqishlari, ilgari tayyorlangan rasmlarini, kitobdagi materiallarni ko'zdan kechirib, qiziqarli o'rinlarini belgilashlari, biror asardan ayrim parchani yod olishlari yoki matnga yaqin bayon etishga tayyorlanishlari lozim.

O'qish darslari atrof-muhit, insoniy munosabatlar, Vatanning o'tmishi va hozirgi kundagi hayoti, unda insonlarning o'rni haqidagi o'quvchilar bilimlarini kengaytiradi, dunyoqarashlarining shakllanishiga, ma'naviy- axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada o'quvchilarda ijobiy- axloqiy sifatlar shakllana boshlaydi, vatanparvarlik,

vatanga muhabbat, insonparvarlik hislari rivojlanadi. Shuning bilan birga kitobda mustaqil o'qish uchun ham materiallar berilgan. Darslikning har bir bo'limi ma'lum maqsad asosida tuzilgan. Har bir bo'lim so'ngida mustahkamlash uchun savollar va topshiriqlar, turli boshqotirma va rebuslar berilganki, bular o'quvchilarda erkin fikrlashni, izlanish qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, ularda o'qish motivlarini rivojlanishiga xizmat qiladi.

Birinchi bo'lim - "O'zbekiston – mening vatanim" o'quvchilarni vatan tushunchasi bilan tanishtirib, uning qiyosi yo'qligiga ishonitiradi, uni asrab avaylashga, u bilan faxrlanish o'rgatadi. Shuningdek, vatanning o'tmishi va hozirgi kuni haqidagi materiallar ham o'quvchilarda vatnparvarlik, vatanga muhabbat hislarini rivojlantirishga ham ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi bo'lim – "Biz – buyuklar avlodi" deb nomlangan. Bu bo'limda o'quvchilar o'zbek xalqining buyuk xalq ekanligini, uning donishmand farzandlarini butun dunyo bilishini o'rganib, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik sifatlari tarbiyalanadi. Bu bo'limda ular millatimiz faxri bo'lgan Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Abu Ali ibn Sino, Bobur kabi allomalar haqidagi ma'lumotlar bilan tanishadilar. Ularning hayoti haqidagi rivoyatlarni o'rganadilar.

Uchinchi bo'lim- "Ko'klam- yashardi olam" deb nomlangan. Bu bo'limda o'quvchilar bahor fasli unda o'tadigan bayramlar, bahorda bajariladigan ishlar haqidagi ma'lumotlar bilan tanishadilar, fasllar haqida, bayramlar, urf- odatlar haqida ma'lumotlarga ega bo'lishadi.

To'rtinchi bo'lim – "Ilm – aql chirog'i" deb nomlangan bo'lib, o'quvchilar bu bo'limda ilmga, o'qishga, kitobga mehrlilik bo'lish haqida bilim va ko'nikmalar hosil qilishadi. O'quvchilar bu bo'limni o'rganish orqali ilmning inson hayotidagi ahamiyatini bilib oladilar. Bilimli bo'lish uchun ko'proq o'qish, o'rganish lozimligini anglaydilar.

Beshinchi bo'lim – "Xalq o'giti – baxt kaliti" deb nomlanib, xalq og'zaki ijodini o'rganishga bag'ishlangan, bunda 1-sinf o'quvchilarining yoshi, o'zlashtirish xususiyatlariga mos materiallar tanlangan. Asosiy maqsad o'quvchilarda umuminsoniy sifatlarni, qadriyatlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Oltinchi bo'lim – "Odob – insonga husn". Bu bo'limda insonning eng go'zal fazilatlaridan biri – odoblilik haqida gap boradi. Bu bo'limni o'rganish orqali o'quvchilar kundalik hayotidagi insoniy munosabatlarni, undagi axloq normalarini, umuminsoniy sifatlarni bilib o'zlashtirib oladilar.

Yettinchi bo'lim – "Mehnatning tagi rohat". Bunda o'quvchilar mehnat insonga baxt keltirishini, insonlar hayotida baxtli yashash uchun birorkasbni egallashlari zarurligi haqidagi mavzularni o'rganadilar. Ularda mehnatga hurmat, mehnatsevarlik, kasb egallashga qiziqish tarbiyalanadi. O'qituvchi badiiy matn ustida ishlaganda mavjud savol va topshiriqlardan foydalanadi. U matnni avval ifodali qilib o'qib beradi. Keyin matn mazmuni ustida suhbat uyishtiradi. Bunda o'qituvchi savollar va tasviriy vositalardan

foydalanadi. O'quvchilarning o'zlariga ovoz chiqarmay o'qish, mazmunini tushunish topshiriladi. Keyin navbatma - navbat o'qitiladi. Lug'at ustida ishlab, yangi so'zlarning ma'nosi tushuntiriladi, o'quvchilarning lug'at boyligini oshorishga e'tibor qaratiladi. Oxirida savol – javob, test, boshqotirma, rebus yechib o'quvchilar umumlashtiriladi, reytingi e'lon qilinadi.

XULOSA

O'quvchilarning borliq, tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlari, bilimlarini ma'lum bir tizimga solish va boyitish, dunyoqarashini shakllantirish kabi vazifalar bajariladi. O'quvchilarning o'qish tezligini oshirish. O'qituvchi 1-sinfning 2-yarim yilligida o'quvchining bir daqiqada 20-25 so'zni o'qiy olishiga erishishi kerak. Bu o'qish tezligi o'quvchilarning asar mazmunini o'zlashtirishini ta'minlashi lozim. Lekin o'qish tezligi har bir o'quvchining og'zaki nutq tempiga ham bog'liq bo'ladi. Bu o'qituvchining diqqat markazida bo'lishi lozim. Sekin gapiradigan bola ravon, to'g'ri o'qisa-yu, bir daqiqada 22-23 so'zni o'qisa, uni o'qish talabini bajarmadi deb bo'lmaydi. O'quvchilarning o'qish sur'atini tezlashtirish uchun turli topshiriqlar asosida o'qishni mashq qilish, o'quvchida o'qishga qiziqish uyg'otish, rollarga bo'lib o'qitish, dialogli matnlarni avval tez o'qiydigan o'quvchiga, so'ng sekin o'qiydigan o'quvchiga taqsimlash kabi usullardan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A “Yuksak m'naviyat yingilmas kuch “. Toshkent: O'zbekiston 2008. 202 b.
2. Tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi. 2005y.
3. A. Avloniy “Turkiy Guluston yohud ahloq” (nashirga tayyorlovchi Holiqov L)- Toshkent: O'qituvchi, 1992. 160b. 4.Sh. Shodmonov, M. Halimov, N. Fayzullayeva. Tarbiyaviy ishlar uslubiyati. T.2008y.
4. Ziyo.net